IMPORTANȚA CERCETĂRII DIALECTELOR ȘI SUBDIALECTELOR PENTRU ISTORIA LIMBII ROMÂNE ÎN CONCEPȚIA LUI T. CIPARIU

DE

CARMEN-GABRIELA PAMFIL

1. Autor al primei gramatici istorice românești, T. Cipariu a acordat, în cercetările sale, un rol important faptelor dialectale, pe care le-a folosit în stabilirea unei imagini cît mai reale a evoluției limbii române. Cum s-a remarcat deja de către unii cercetători[1], cărturarul ardelean înțelesese că pentru studiul istoric al limbilor moderne este necesară coroborarea materialului oferit de textele vechi cu cel existent în graiurile populare. În epocă, această inovație metodologică nu se generalizase încă, deși, sub influența lui J. G. Herder și J. G. Grimm, se trecuse la studierea limbii populare ca tezaur de forme și expresii de limbă veche, iar cercetările de dialectologie, întreprinse de Ascoli, impulsionaseră studiul dialectelor și al graiurilor populare.

În opera lingvistică a lui T. Cipariu sînt tratate numeroase probleme de dialectologie generală, ca raportul dintre limbă și dialect, dintre limba națională și dialecte, dintre limba literară unică și dialectele literare etc.[2] Discuțiile teoretice din „Arhiv pentru filologie și istorie", mai ales, se constituie într-o doctrină coerentă și realistă, al cărei punct de plecare îl reprezintă înțelegerea relației dintre limbă și vorbire. Astfel, pentru Cipariu, „limba e una, ci forma e diversă. Unii schimbă unele cosunătoare sau vocali, alții altele. Unul zice *piept*, altul *chept*, al treilea *cept*, al patrul *psiept* și așa mai încolo" (A, 322). „Forma diversă" este deci rezultatul miilor de vorbiri individuale, care „împreunîndu-se fac *o* limbă, întru atîta încît fundamentul e tot unul, însă formele cu atîte variațiuni [sînt], cît [=încît] o ai putea despărți în mai multe limbe, tot românești, pre cari le-ai putea și numi cu numiri destincte, pr[ecum] tr[ansilva] nă, ungureană, muntenească, moldovenească etc. și mai mănunt: bîrsănească, cîmpenească, mărginenească, mocănească etc." (A, 322). De aici ar rezulta că Cipariu introduce în discuția despre raportul limbă-vorbire

[1] Vezi Valeriu Nițu, *Contribuție la valorificarea activității filologice și istorice a lui T. Cipariu*, în *Studii de istorie, filologie și istoria artei*, București, 1972, p. 245—246; A. Nicolescu, *Timotei Cipariu și problema dialectelor limbii române*, în FD, IX, p. 189—196; Matilda Caragiu-Marioțeanu, Șt. Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 41—42; *Tratat de dialectologie*, [colectiv], Craiova, 1984, p. 112—113.

[2] Aceste merite nu i-au fost recunoscute încă lui T. Cipariu; ele au fost și continuă să-i fie atribuite numai lui B. Petriceicu-Hasdeu, care, ce-i drept, depășește contribuțiile lui Cipariu din acest domeniu. Vezi, de exemplu, *Tratat de dialectologie românească*, p. 114.

BDD-A24118 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

două perspective : una a limbii ca sumă a tuturor vorbirilor ocazionale, iar alta a limbii ca sumă a tuturor corespondentelor abstracte ale întrebuințărilor diferite de la o zonă la alta. Totodată, el distinge existența, în cadrul dialectelor, a unor subdiviziuni, reprezentînd vorbiri locale diferențiate (subdialecte, graiuri).

Ca și pentru alți învățați din veacul trecut, criteriul de stabilire a granitei dintre limbă și dialect este, pentru Cipariu, cel al înțelegerii[3]. Ea se realizează între vorbitorii acelor idiomuri în care atît sunetele cît și structura gramaticală sînt asemănătoare și variază fără a face imposibilă comunicarea : „Varietățile în formele gramaticali și în pronunțare mai mari formează dintr-o limbă mai multe, cari, dacă acele varietăți sînt mari, însă fără de a împiedeca înțelegere între oameni din diverse locuri, se numesc *dialecte*, pr[ecum] erau la greci patru mai principali : atică, dorică, ionică și eolică, după patru rami mai mari ai viței grecești, cari le vorbeau și le aveau proprie, însă așa cît unul pre altul înțelegea vorbind" (P, 300 ; cf. A, 9—10, 322—323).

2. Cu ajutorul metodei (comparativ-) istorice aplicate la studiul limbilor, Cipariu, asemenea altor lingviști europeni ai vremii, a ajuns la concluzia că limbile nu-și au originea într-un idiom perfect unitar, lipsit de varietăți dialectale. Examinînd situația latinei, care în antichitate varia „după locuri, provincie și seculi" și care cunoștea mai multe variante : „urbană și rustică, clasică, ante și post-clasică, afară de alte dialecte vechi italice" (A, 323), Cipariu insistă, în special, asupra latinei populare de la baza românei, care, în concepția sa, cunoscuse diferențieri dialectale : „Nu se poate presupune cum că limba vulgare pre atunci era încă perfect aceeași în tot imperiul, ci este neapărat de lipsă a presupune, că și pre atunci, ca totdeauna, dialectele[4] au variat, cu atît mai vîrtos că și coloniele africane, galice, ispanice etc. încă nu erau emigrate totdeodată și apoi aceste colonie încă erau descălecate între popoare barbare, cu diverse limbe, cari încă mult-puțin influențau asupra dialectului latin al coloniștilor romani" (S, 11—12). În vremea lui Cipariu, această constatare nu era curentă în operele învățaților europeni (ea apărea însă la P. Maior și la A. T. Laurian, ale căror opere le continuă, cu modificări, învățatul din Blaj), căci abia la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, prin lucrările lui K. Sittl, M. Bartoli, von Wartburg ș.a., ideea variației dialectale a latinei populare reușește să se generalizeze și să înlăture „dogma" unității acesteia, pe care o impuseseră H. Schuchardt și W. Meyer-Lübke. Așadar, pentru Cipariu, procesul de diversificare a latinei populare s-a continuat mereu, deoarece, — după el —, la diferențierile inițiale ale acesteia se adăugau particularitățile provenite în urma romanizării popoarelor cucerite, iar colonizarea unui nou ținut se făcea cu coloniști aduși nu numai de la centru, ci din tot imperiul, care vorbeau latina din locurile natale

[3] Limitele criteriului înțelegerii au fost arătate, între alții, de Al. Graur, în *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 112—127, și de R. Todoran, în articolul *Cu privire la o problemă lingvistică în discuție : limbă și dialect*, în CL I, 1956, nr. 1—4, p. 91—102.

[4] Ca la majoritatea învățaților din epocă, și la Cipariu termenul *dialect* desemnează uneori și limba în ansamblu (idiomul). Nu i se poate atribui învățatului ardelean nici primatul introducerii termenului *dialect* în lingvistica românească (el apare deja la Maior, Roja, Heliade-Rădulescu ș.a.) și nici consecvența folosirii lui în accepțiunea actuală, așa cum se afirmă în *Tratat de dialectologie*, p. 112.

BDD-A24118 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

(cf. ms. rom. 348, f. 5^{v}—6^{r}; DI, 20). În ms. rom. 347, f. 12^{r}—12^{v}, el scrie: „Toată resistența ce o puteră face popoarele străine întru adaptarea limbei latine stă întru aceea că formele și terminațiunele limbei latine le stămutară mai totdeauna, așa cît pre lîngă alte schimbări particulare, proprie locurilor și națiunelor și prin reținerea unor cuvinte din limba vechie, dintr-o limbă se născură mii de dialecte latino-romane, însă nu odată, ci succesiv..., așa cît limbele sau dialectele aceste nouă romane mai întîi variau mai puțin, după aceea schimbările făcîndu-se necontenit, diferența crescu întru atîta, cît mai mult nu se mai înțelegeau oamenii de alte provincie și ținute între sine". Ulterior — explică Cipariu — aceste particularități au tins spre omogenizare în noile provincii, dar niciodată nu s-a ajuns la totala lor unificare: „Atare fusiune a dialectelor mai mănunte întru altul mai mare niceodată se poate efectua complet, ci tot mai rămîne cîtuși de puțin o mică diferență între dialectele diverselor ținute unde se vorbește, precum și astăzi se oserbează în limba românească" (S, 11). Cercetînd istoria sunetelor românești, Cipariu intuiește, la fel ca P. Maior și Heliade-Rădulescu mai înainte, că anumite fenomene dialectale ale românei, ca și ale celorlalte limbi romanice, urcă pînă în latina populară (G I, 77, 84). Lingvistul de la Blaj, anticipînd remarcile unor lingviști din secolul nostru (Ov. Densusianu, A. Philippide, Al. Rosetti, I. Șiadbei și alții), distingea o latină orientală sau balcanică, latina locuitorilor Peninsulei Balcanice și ai Daciei, „un tip peculiar care cu încetul mai mult s-a dezvoltat și a devenit limba vulgară a romanilor din Imperiul Orientale" (ms. rom. 348, f. 5^{v}; cf. A, 163).

3. Cipariu a abordat și problema începuturilor diferențierii dialectale a românei. Mesia, Panonia, apoi Tracia, Macedonia, Noricum, colonizate înaintea Daciei, reprezintă pentru Cipariu „întîiul leagăn de unde s-au luat coloniștii Daciei, pre cînd alte provincie, mai depărtate, numai mai tîrziu și-au putut trimite contingentele lor" (A, 163). De aici rezultă, după Cipariu, „nexul cel mai de aproape între românii de astăzi de dincoace și decindea de Dunăre. De aici și nexul între dialectul macedoromân și dialectul dacoromân" (A, 163). Cipariu distinge în limba română, urmîndu-i pe P. Maior, Gh. C. Roja, A. T. Laurian ș.a., două dialecte principale: cel din Dacia veche și cel din Dacia nouă (cf. ms. rom. 2438, §3). Dialectul „meso-român" [=macedo-român] beneficiază în *Principie...* de o judicioasă descriere, în care sînt urmărite atît asemănările cît și deosebirile față de dialectul dacoromân: „Acest dialect, deși în fundament nu e destins de al nostru, are însă ale sale proprietăți în pronunțarea unor vocali și cosunanti, în forme gramatice la noi uitate sau rare și într-un număr de cuvinte ce la noi astăzi nu se mai află" (P, 88).

Pentru o cît mai riguroasă cercetare a fenomenelor lingvistice sud-dunărene, Cipariu apelează la aproape toate sursele bibliografice care-i puteau oferi informații utile: Th. A. Cavallioti, J. Thunmann, G. C. Roja, M. G. Boiagi, B. Kopitar, W. M. Leake, Daniel Moscopoleanul și alții.

Deși a inclus inițial în macedoromână și dialectul istroromân („Dialectul istrian, care nu ne-a fost destul cunoscut, încă se pare a fi numai un ram al dialectului de dincolo", E, 5), Cipariu face mai tîrziu unele observații interesante cu privire la acesta din urmă, sugerînd și ipoteza unei posibile migrări a unor dacoromâni în sud, migrare care ar explica asemănările mai mari dintre dialectul istroromân și cel dacoromân: „După mine, frații români de preste

BDD-A24118 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Dunăre sînt, de o parte, succesorii vechilor coloniști din Tracia și Macedonia, iar de alta, descendenții coloniștilor dacici, cîți vor fi trecut preste Dunăre sub Aurelian sau sub alții. De aceea și limba cestor din urmă mai mult se ține de dialectul dacoromân decît de cel macedoromân" (A, 163). De altfel, Cipariu a înțeles bine rolul migrațiilor atît în ce privește unificarea, cît și în ce privește diversificarea dialectală a românei: „Vedem esemplu viu, cît de mare influență asupra unității limbei au migrațiunile în diferența dialectelor române, de dincoace și de dincolo de Dunăre" (ms. rom. 347, f. 9^{r}—9^{v}).

În ce privește originea dialectelor, Cipariu ezită să se pronunțe: „Fost-a cîndva dialectul dacic tot unul cu cel macedoromân și apoi s-a despărțit în două, cum sînt astăzi, ori că fiecarele dintr-înse s-a format în de sine separat, încă nu se poate ști" (S, 29). Lingvistul ardelean constată marea asemănare dintre cele două ramificații lingvistice ale românei (S, 16), explicabilă, după el, prin aceea că, după retragerea aureliană, ca și pe întreg parcursul evului mediu, relațiile românilor de pe ambele maluri ale Dunării au continuat să fie foarte strînse (ms. rom. 338, f. 4^{v}; cf. ms. rom. 348, f. 6^{r}, A, 164). Studierea comparativă a dialectului macedoromân și a celui dacoromân îi permite să remarce că între acestea se află și numeroase deosebiri, produse — după opinia sa — mai ales după 1700, cînd românii de la nordul Dunării au renunțat la unele forme și cuvinte vechi, originare, înlocuindu-le cu elemente neologice.

4. În cercetarea foneticii și morfologiei istorice românești, Cipariu apelează frecvent la fenomenele dialectale.

a) Convins că fonetismul macedoromân reflectă un stadiu mai arhaic decît al românei („cu o formă mai bună și mai aproape de latină decît într-a noastră", P, 94), Cipariu discută o serie de cuvinte macedoromâne care prezintă, după părerea sa, o mai accentuată apropiere fonetică de originalul latinesc: *bășáricĕ* < *basilica*, față de *biserică*, *bătéz*[5] < *baptizo*, față de *botez*, *grăn* < *granum*,: *frăn* < *frenum*, „la noi numai în plur. cu *n* : *grîne*, *frîne*, iar în sing. fără *n* : *grîu*, *frîu*, rămînînd totuși pronunția vocalei oscure *î* ca înainte de *n*", *scámnu* < < *scamnum*, față de *scaun* etc. (P, 95—95). Din aceeași perspectivă se consideră că menținerea consoanelor muiate *l'*, *ń*, *r'*, în macedoromână, ar fi „preste toată îndoiala..., mai originare, mai vechie și mai bună" (P, 97). Fenomene ca palatalizarea labialelor, transformarea grupurilor *cl'*, *gl'*, din româna primitivă, păstrarea lui *ń* în *cuńiu* și a lui *n* în cuvinte ca *grăn*, *frăn* etc. în dialectul sud-dunărean sînt puse în relație cu faptele de limbă veche, atestate în textele dacoromâne, și cu situația oferită de graiurile nord-dunărene (P, 96—98). Remarci juste, deși incomplete, face Cipariu și în legătură cu africatizarea latinescului *c*, urmat de vocală palatală, în dialectele din sudul Dunării (*c* + + *e*, *i* > *ț*: *face* > *fați*). Cît privește cronologia fenomenului, problemă controversată și astăzi, Cipariu nu se pronunță hotărît. El a presupus inițial că africatizarea lui *c* este un fenomen mai recent (P, 99), idee susținută în vremea noastră de G. Ivănescu[6]; ulterior, lingvistul ardelean a opinat, ca și A. Philippide, T. Papahagi ș.a. mai tîrziu, că transformarea a avut loc încă în latina populară (G I, 116). Uneori lingvistul ardelean încearcă să reconstituie forme morfologice vechi românești, pe baza celor menținute în dialectul macedoromân și în unele graiuri dacoromâne. Așa procedează în cazul preteri-

[5] În realitate formele macedor. sînt *băseárică*, *pătédzŭ*.

[6] Vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 125.

BDD-A24118 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

tului I, echivalent, după Cipariu, perfectului indicativ latinesc *(zişi, ziseşi, zise, zisemu, zisetu, ziseră)*, astăzi dispărut din dacoromână, cu excepţia persoanei a II-a şi a III-a singular, „afară numai de bănăţeni, măcar că nici la aceştia nu ştim dacă le e usitată întreagă [conjugarea]" (P, 155). Paradigma completă se găseşte, însă în dialectul macedoromân : *arupşiu, arupseşi, arupse, arupsemu, arupsetu, arupseră (ib.)*. În aceeaşi manieră analizează Cipariu forma sintetică a condiţionalului perfect *(si furim)*, observînd că, deşi este curentă în textele vechi — „cel puţin în Tr[ansilva]nia, mai era în us pînă la finea seclului XVI" (P, 184) — ea se mai păstrează numai la macedoromâni, unde se formează de la perfectul indicativ cu ajutorul terminaţiilor : *-rim, -ri , -ri, -rimu, -ritu, -ri* (P, 184, E, 168, G I, 304).

b) Pe teritoriul dacic („adecă locul carele astăzi se cheamă Transilvania, Valahia, Moldova cu părţile dimprejur, precum Basarabia, Bucovina, Maramureşul, Banatul şi ţinutul dintre aste două din urmă", ms. rom. 347, f. 3), Cipariu distinge mai multe „tipuri deosebite pentru [=în ce priveşte] limbă şi pronunţie : muntenesc, moldovenesc şi ardelenesc" (ms. rom. 2438, § 3)[7]. Între acestea, graiurile moldoveneşti şi munteneşti i se par mai unitare, în timp ce în Transilvania constată cel puţin trei tipuri diferite : unul vorbit în jurul Sibiului, cu formele cele mai regulate, altul în zona Tîrnavelor şi altul mai la nord, în Cîmpia Transilvaniei *(ib.)*.

5. În disertaţiile despre ortografie[8], Cipariu a abordat şi numeroase aspecte referitoare la limba română, la raportul dintre aceasta şi graiurile populare, la relaţia dintre limba modernă unitară şi vechile variante literare regionale, stabilind totodată şi principiile care pot conduce la realizarea unei forme adecvate limbii de cultură modernă. Crearea unei limbi literare româneşti unitare, supradialectale, „fără nici o variaţiune în forme, nici în ortografie" (A, 323), a reprezentat scopul său major în întreaga lui activitate ştiinţifică.

La fel ca P. Maior şi Heliade-Rădulescu, Cipariu considera că punctul de plecare în constituirea românei literare moderne trebuie să fie *dialectul bisericesc*. Bun cunoscător al textelor româneşti vechi şi, mai ales, admirator al scrierilor coresiene, Cipariu propune, însă, ca model de limbă, scrierile din veacul al XVIII-lea, ca mai tîrziu A. Philippide. Lingvistul ardelean observase că scrierile vechi româneşti, tipărite şi manuscrise au suferit, după 1 700, „o revoluţiune mare, introducîndu-se limba beserecească de acum în toate

[7] Despre existenţa unor subdiviziuni lingvistice teritoriale (graiuri) vorbise încă din 1809 Roja, apoi Heliade-Rădulescu, Laurian ş.a.

[8] Cipariu a supralicitat rolul ortografiei (etimologice) în limba de cultură. El a atribuit conceptului de *scriere corectă* şi rolul normativ pe care trebuia să-l aibă gramatica şi dicţionarul la stabilirea unor norme fonetice şi morfologice unice (ale uzului general). Confundarea acestor planuri a persistat la majoritatea oamenilor de cultură români pînă spre sfîrşitul secolului trecut. Totuşi, chiar în epoca lui Cipariu, s-a afirmat că între ortografie şi uzul comun nu este o intercondiţionare strînsă. Astfel, I. Sbiera a fost primul care a separat oarecum problema unificării limbii literare de ortografie (-ortoepie), arătînd că aceasta din urmă are misiunea de a constata „pronunţarea cea dreaptă" a vorbirii, rămînd ca unificarea propriu-zisă să se realizeze cu ajutorul uzului şi prin intermediul gramaticilor şi al dicţionarelor (vezi ASA I, p. 83). Ulterior, au adus mari contribuţii în acest domeniu T. Maiorescu, A. Philippide ş.a., dar observaţiile lor judicioase veneau după ce, prin eforturile lui Cipariu mai ales, se ajunsese la un consens al oamenilor de cultură de a se reda în limba literară numai „prototipurile" sunetelor, nu şi toate variantele dialectale ale acestora (palatalizările, închiderile unor vocale etc.). Vezi Flora Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Bucureşti, 1976, *passim*.

BDD-A24118 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

provinciele, după tipul și modelul limbei din România Mică"[9] (P, 100; cf. DI, 9). Momentul 1 700 (în ms. nr. 2 438, §3, se indică anul 1750) reprezintă, deci, pentru învățatul transilvan, începutul unificării scrierilor românești pe baza dialectului de tip muntenesc[10]. El apreciază că scrierile de atunci pot reprezenta „un model de ortografie, de forme gramaticale, de sintactică corectă, eleganță, claritate în stil" (S, 32), cu toate că — afirmă Cipariu în alt loc —„considerată mai de aproape, e cu mult mai săracă de cuvinte și de forme decît în periodul precedente" (P, 8). După opinia învățatului ardelean, aceste texte au desăvîrșit *dialectul bisericesc* „început dinainte și înțeles de toată românimea" (S, 32), deși cu altă ocazie (DI, 9), el preciza că „limba besericească de astăzi încă nu se formă după oarecari reguli științifice, ci e numai un dialect, cum adecă se vorbea în România Mică în seclul trecut și care l-au adoptat traducătorii cărților besericești din acel seclu, Damaschin, Clemente, Chesariu". Cercetînd limba textelor românești vechi, Cipariu ajunge la concluzia că aceasta are un aspect relativ unitar, deși prezintă și anumite particularități locale[11]. Astfel, el precizează că limba scrierilor noastre vechi prezenta „variațiune... nu numai după timp, ci și după loc, uneori chiar și după persoane. Așa, de esemplu,... cărțile coresiene de la Brașov, deși sînt din același timp cu *Palia de la Orăștie* și se unesc în forma lor generală a limbei de pre atunci, dar ceva diferență tot se simte între amîndouă, cele de întîi representînd părțile orientale ale Transilvaniei și chiar țara învecinată, iar cea din urmă fiind representațiunea părților de către apus și a Banatului. Tot asemenea diferență se simte și între limba cărților tipărite în Moldova și între a celor din România din același period" (S, 32). Cipariu sesizează, așadar, printre primii, existența variantelor limbii literare (a dialectelor literare) în epoca românei vechi. Această idee, prezentă la unii cărturari de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, a fost dezvoltată abia în ultimele decenii, de G. Ivănescu[12] și de Ion Gheție[13].

Pentru că, sub aspect fonetic și chiar morfologic, limba literară prezenta o mare varietate (în epoca aceea scriitorii nu aveau sentimentul că scriu „în dialect" ci în varianta lor literară care se alimenta din graiurile populare[14]), Cipariu, ca și alți învățați români anteriori sau contemporani lui, și-a propus să realizeze unificarea limbii de cultură prin stabilirea unui *uz general*. Principiul orientării spre stadiul vechi al limbii era, în esență, cel

---

[9] Sub denumirea de *România Mică* se înțelegea între 1835—1850 provincia Oltenia. Vezi V. Arvinte, *Român, românesc, România*, București, 1983, p. 157—158.

[10] Pentru actualitatea acestei opinii, vezi G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 370—374, și Ion Gheție, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 113—124.

[11] Este drept că încă din secolul al XVII-lea Simion Ștefan, Ion Zoba din Vinț ș.a. au semnalat existența unor diferențieri regionale în exprimarea românilor din diversele ținuturi. Însă Cipariu, văzînd similitudinile dintre română și limba greacă veche, despre care era cunoscut că avusese mai multe dialecte literare (A, 323), pune problema creării și la noi a unei limbi de cultură unitare, prin selectarea și generalizarea — dirijată de lingviști — a celor mai corecte și mai pure forme aflate în variantele vechii române literare.

[12] *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, *passim*.

[13] *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, *passim*.

[14] Vezi Ștefan Munteanu, Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare*, București, 1978, p. 183.

BDD-A24118 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

mai adecvat și, practic, el a fost urmat, în liniile lui generale, de limba literară modernă[15]. Cît privește *uzul vorbirii*, nu se putea — după opinia învățatului transilvănean — „nici ignora, nici restrîngere numai la un period sau la o singură provincie", pentru că „el se estinde și cuprinde toate perioadele și ținutele în care s-a vorbit și s-a scris românește" (G I, 167). Urmîndu-l pe Quintilian, Cipariu respinge, însă, „usul mulțimii" ca regulator al limbii comune, socotind „periculos pentru limbă a da deplină putere vulgului neliterat a decide în materia limbei" (P, 348).

Perspectiva teoretică a lingvistului ardelean este uneori prea vastă, ca atunci cînd afirmă că „pentru noi usul vorbirei românești nu e mărginit între barierele, de esemplu, ale Bucureștilor din a. 1868, ci, pentru noi, usul limbei române e atît de lung cît e lățimea teritoriului român și cît e de lungă istoria și esistența limbei românești" (A, 404). De aceea, în practică, el își va limita perspectiva, introducînd conceptul de „usul limbei regulat" (A, 9), pe care îl stabilește pe baza textelor românești vechi. Cipariu a insistat în numeroase rînduri asupra ideii că „limba se scrie carea se vorbește și cum se vorbește, iar nu carea nu se vorbește sau nu s-a vorbit niciodată" (G II, 313). De aceea lingvistul ardelean introduce ca „regulator, cel puțin pentru scriere" (G II, 313) limba veche, intuind deci, ceea ce astăzi este unanim recunoscut, anume că „fonetismul limbii literare moderne se identifică, în general, cu cel al limbii vechi"[16] El a selectat din variantele fonetice și morfologice ale dialectelor literare forme lingvistice unitare pentru toți românii.

„Unitate în limbă, unitate în ortografie — două punte atît de strîns legate între sine, cît una fără de alta nu se poate cîștiga, de aceea și necesare înainte de toate, se poate realisa numai prin adoptarea principiului etimologic"[17] (P, 299) — aceasta a fost profesiunea de credință a învățatului transilvan, idealul pentru care a militat, în urma unor studii fecunde și complexe asupra limbii române, aproape o jumătate de secol. Parte din propunerile lui practice nu au fost în concordanță cu spiritul și evoluția firească a limbii și de aceea nu s-au putut impune. Rămîne însă meritoriu efortul învățatului român de a fi căutat mijloacele de realizare a unificării limbii de cultură și de a fi aflat unele soluții eficiente pentru modernizarea limbii române.

---

[15] Dovadă stă introducerea de către A. Lambrior a noțiunii de *tradiție literară*, ca fundament al limbii de cultură, acceptată și de alți lingviști, ca H. Tiktin și I. Nădejde, care, în fond, era același lucru cu „usul limbei regulat", stabilit de Cipariu pe baza tradiției românești.

[16] Vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 686 ; cf. și p. 661.

[17] Pentru lingviștii din secolul al XIX-lea, cînd tendințele de modernizare a limbii erau divergente, concretizîndu-se în direcția populară, pe de o parte, și în direcțiile latinistă, italienistă și franțuzistă, pe de altă parte, modelul latin reprezenta mijlocul cel mai adecvat de unificare și desăvîrșire a limbii de cultură românești. Reacția antilatinistă a reprezentanților curentului istoric-popular (M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, A. Russo, V. Alecsandri ș.a.), cu merite incontestabile în direcționarea și realizarea culturii moderne, a adus în mai redusă măsură propuneri teoretice și practice pentru emanciparea limbii. De altfel, și fonetismul absolut, susținut de A. Pumnul, a eșuat din cauza variațiilor de pronunțare de la o regiune la alta. Se impune precizarea că, în epoca lui Cipariu, și scrierea fonetică folosită de Alecsandri, Ghica, Odobescu, Bălcescu ș.a., precum și de majoritatea presei, prezenta numeroase fluctuații și imprecizii. Deci, ceea ce se opunea etimologismului ciparian era adesea foarte deosebit de scrierea românească actuală, la care mulți cercetători au raportat principiile etimologiste.

BDD-A24118 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

SIGLE

A = „Arhiv pentru filologie și istorie", Blaj, 1867—1872.
DI = *Discurs asupra istoriei limbei române pronunțat în ședința publică a Societății literare din București, la 6—18 august 1867*, în ASA I, 1868, p. 18—22.
E = *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854.
G I = *Gramateca limbei române. Partea I. Analitica*, București, 1869.
G II = *Gramateca limbei române. Partea II. Sintetica*, București, 1877.
P = *Principie de limbă și de scriptură*, ediținea a II-a revăzută și înmulțită, Blaj, 1866.
S = *Despre limba română. Suplement la Sintactică*, Blaj, 1877.

LA CONCEPTION DE T. CIPARIU SUR L'IMPORTANCE DE LA RECHERCHE DES DIALECTES RÉGIONAUX ET DES PATOIS POUR L'HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Dans les recherches linguistiques de T. Cipariu, un rôle important est assigné aux faits dialectaux, pleinement pris en compte dans l'effort de tracer l'image réelle de l'évolution de la langue roumaine. Avant B. Petriceicu-Hasdeu, T. Cipariu a donné une théorie acceptable des rapports entre la langue nationale et les parlers populaires, entre la langue littéraire unitaire et les variantes littéraires de la langue.

En étudiant le latin populaire de la base du roumain, T. Cipariu saisit des particularités dialectales que celui-là a transmis aux langues romanes. Quant au roumain, il y distingue deux dialectes principaux, le daco-roumain et le macédo-roumain ; l'istro-roumain serait inclus — selon son opinion — dans le macédo-roumain. Sur le territoire daco-roumain, T. Cipariu identifie trois types de parlers : valaques, moldaves et transylvaines.

Les considérations de T. Cipariu sur la langue roumaine littéraire, sur les relations que celle-ci établit simultanément avec les parlers populaires et les variantes de l'ancien roumain littéraire, gardent encore tout leur intérêt. Le point de départ de la langue roumaine littéraire unitaire est représenté, pour T. Cipariu, tout comme pour Heliade-Rădulescu, par *la langue d'église*. Les textes écrits aux XVIIe—XVIIIe siècles lui offrent des faits linguistiques tenant de l'*usage régulier de la langue*, celui qui allait constituer le *fondement* de la langue moderne de culture. La voie pratique d'unification des variantes littéraires roumaines dans une κοινή a été, dans la conception du linguiste transylvain, l'orthographe étymologique.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A24118 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)